

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Ի Ր Ե Գ Ի Ր

ՔՐՈՒՄԻՆ, ԵՕԳԵՅԻՆ, ԲԱՆՏՈՒՐԵԿԱՆ ԵՒ ԼՈՒԵՆՏԻՆ

Տարեկան գին կանխիկ զուգուց 100: Վեցամսեայ գին զուգուց 52 1/2: Եռամսեայ գին 26 3/4:
Հինգ ստարապարուց գանձին մեկ օրինակ իրեն ձրի դիտի տրուի:
Այս Լրագրոց ամեն շաբաթ օրերը կը հրատարակուի:

Պոլսեան դուրս գացած Լրագրիւրուս փոսթային ծախքը առեցնել ջրայ է:
Իր շարին զամար շուր մը հրատարակել ուղղը դիտի վճարե տղին 40 փարայ:
Նորասիդ գրոց ծանուցու մը ձրի է: Գուրսեան եկոմ նամակներու փոսթային ծախքը կրկնուց դիտի վճարէ:

ՔՐՈՒՄԻՆ

Ն Ե Ր Ի Բ Ի Ն Լ ՈՒ Բ Ե Ր

ՊՕԼԻՍ 27 ՆՈՅԵՄԲԵՐ

Օգտագործող Վարդան սուլթանը որ միշտ բաւականապէս գործերը գործելու ետեւ է, որուն վրայ են տեղ տեղ իւր ծախիւրը շինել տուած փառաւոր իւր յարգաւոր աղբիւրները, մանաւանդ թօփի խափուի ընդարձակ հիւանդանոցը: Այս անգամ ալ մեծն սուլթան Վահմուտի գերեզմանին ետեւի կողմը տաճկաց աղբատ տղայոց կրթութեան նոր համար մեծ գարայ մը շինել տուաւ կամք ըրեր է որ մտերս պիտի սկսի: Թէ չէրին և թէ անոր լըմընալէն ետեւ, ըլլաւ ընթացիկ ծախիւրը միշտ իւր վրայ ըլլալով սրանքիւն բարեպաշտութեան օրինակ մը կուտայ ամենուս:

Միջեալ ուրբաթ օր վեհապետ Վարդան ցերեկի սուլթանի համար խափուր ազգութեան ետեւ Պէտղոսի երեւելի թէքէն գնաց: Այն տեղի նոյն օրուան կրօնական երգերուն ալ ներկայ գտնուելուն զինի ընկերակցութեամբ վեհապետը Վեթի փառային արգայ Նաուսեան Սիբայէլ աղջկին շինել տուած հայապայի ու փառաւոր թէքէն գնաց տեսնուող որ Վարդայի թէքէն գնաց բնաւ մեկ տարբերութիւն մը չունի ոչ շինքին, ոչ կահ կարասիքներուն կողմանէ, ոչ ներկայացուցիչը արդէն ընտրուած խաղերուն, և ոչ երգիչներուն ու նուագաւորներուն կողմանէ, ինչպէս որ մինչեւ հիմայ խաղցուած խաղերուն ներկայ գտնուող հմուտ եղող անձինք ալ կը վրայեն: Որովհետեւ վեհապետ Վարդան շատ գոհ եղաւ որ ասանկ գեղեցիկ շինք մը շինուէր է իւր մարտաբարձին մէջ իւր սիրելի հպատակներուն անմեղ և օգտաւոր զբօսանոցը համար կը յուսացուի որ մտերս խաղերուն մէկուն ալ գիշեր մը ներկայ գտնուելու բարեհաճի:

Վարդայի վերջին շոգենաւով Նիպոտոսէն առած լուրերինս մինչեւ հոկտեմբերի 30 ին կը հասնին: Այն ամսոյն 28 էն 29 ըլլանալու գիշերը պատահեալ է Իսրայէլի փառային մահը: Որովհետեւ ամենուս յայտ հաստատ էր որ այս մարտուն արթուն և բարեկարգ կառավարութեամբ շատ աղէկութիւններ պիտի ըլլար եգիպտական երկիրներուն մէջ, ուստի մահը սաստիկ ցաւ պատճառեց ամենուս արտին և այս ցաւը չի կրկնապատկելու համար բնաւ հանդէս չէ եղեր թաղման արարողութեանը, այլ գրեթէ հասարակ մարտուն մը նման տարեր իւր գերեզմանը գրեր են: Իսրայէլի փառան երեք զաւակ թողուցեր է. Վահմուտ պէյ, Իսմայիլ պէյ և Մուստաֆա պէյ: Առջին երկուքը փարիզ են և ասոնց էն պղտիկը քսան տարեկանէն աւելի է եղեր:

Վարդայէն եկած վերջին լուրերը ասոնք են: Վարդային ժողովը թէ քաղաքական պաշտօնեայներուն և թէ գաղտնականներուն ամսականները չափաւորելու զարուած է:

Մշտնջենաւոր նախագահութեան երկու հետաւուտ կայ առ այժմ մէկը Պ. Քալէնեպը և միւսը Պ. Աբի Նաբօլէօն: Քալէնեպին կուսակիցները որ առուր շատնալու վրայ են, իսկ Աբի Նաբօլէօնինը ընդ հակառակն քիչնալու վրայ են: Բոտ լատինացոց սեպտեմբեր 10 ին մշտնջենաւոր նախագահին ընտրութիւնը պիտի ըլլայ, ան ատենը ամենուս արարակուսութիւնը կը լուծուի:

Նոր սահմանադրական օրէնքները հրատարակելու համար մեկ շրջաբերական նամակ մը գրեր է Պ. Քալէնեպը բոլոր քաղաքական և զինուորական պաշտօնատարներուն, այս նամակը խիստ գեղեցիկ գրուած ըլլալուն այս յարգանայ խօսքերը կը գրէ

նախօնու կաշուած գաղղիացի օրագիրը:
«Օգտագործող Քալէնեպին յրուած շրջաբերական յարմար նամակը այնպէս կը վրայէ որ այս մարտուն իսկ հասարակապետութեան է, ամենեւին կասկածելի չէ: Վարդան իրաւունք ունի գիտնալ թէ ինչ մարտուն, ինչ գիտաւորութեան, ինչ հոգւոյ տէր է այն մարտուն որ իւր ձեռքը պիտի առնէ ազգին իշխանութեան մէկ մարտուն: Պ. Քալէնեպը իւր անկեղծութեամբ և աներկիւղ սրտով ասանկ բարձրագոյն պաշտօնի մը արժանաւոր է: Իւր գրօշարը իսկ հասարակապետութեան գրօշար է, ուրիշ տեսակ գրօշար մը չունի և չպիտի ունենայ: Նոր սահմանադրական օրէնքները և կանոնները արդէն այն հասարակապետութեան հաստատ հիմը ձգեցին և ցուցուցին ժողովրդոց անոր ձախտը պատկը թաղը: Սեր աստիակութեան իշխանութիւնը ընդհանուր վիճակարկութիւն կը ցանկայ, թէ որ աւոր մէկը գաղղիւր ըլլայ նորէն յեղափոխութեան դուռները կը բանայ:»

Վ ինչնա տակաւին զինուորական կառավարութեան ներքեւ է Վահմուտի ստանի պատերազմին հաստատ լուր մը չիկայ դեռ, ոմանք կ'ըսեն որ մաճառները շատ խուսափ կարեր են, ոմանք ալ ասոր հակառակը հաստատ կ'ըսեն:

Բայց այս ստոյգ կ'երեւայ մեզի որ, սաստիկ կատարութեամբ կը պատերազմին եղեր մաճառները, ուստի այս պատերազմը իւր արեամբը շատ տեղեր պիտի ունգէ:

Կայսերական զօրքը որոնց հրամայողներն են Վեհապետը և Վեհապետը 100,000 կը հասնին, իսկ մաճառներուն զօրքը 70,000 էն աւելի չեն եղեր առ այժմ:

Պէտղոս մեծ խուսափութեան մէջ է, Փարիզի խուսափութեան առջև օրերը յիշել կուտան եղեր մարտուն: Թագաւորը սակայ ստեպ յայտարարութիւններ կը հանէ եղեր ժողովուրդը համոզելու և ապահով ընելու համար թէ տուած աղաւթութիւնները հաստատ պահելու կամք ունի և այլ ուրիշ պէտք եղած արտօնութիւնները հետոյհետէ տուելու միտք ունի, բայց ժողովուրդը քանի մը անգամ ասանկ խօսքերով մասնուեցանք ըսելով, չեն հանգարտիր:

Նրբոր Փառնեֆօր Վ ինչնա գլխատուող անձանց լուրը կ'առնուի, մեծ աղմուկ մը կ'ըլլայ քաղաքին մէջ, կ'ըստին վեհապետութիւնը ազաղակելով փողոցները գոռացուցնէ: Վ երջայտե տեղոյն կառավարութիւնը խոստացաւ ժողովրդոց որ այս բանին համար պիտի վրէժ ինդրուի խոստութեամբ գործողներէն:

Վ ինչնա փոփոխուող կը գրեն որ կայսրը քաղցրութեամբ գրեր է մաճառներուն որ հանդարտին, զէնքերին վար դնեն, ինդրած աղաւթութիւններնին յօժար կամօք չնորհելու պատրաստ է, միայն որ իւր կայսերական իշխանութեան կախում ունենայ երկիրներին, իսկ թէ որ այս գրութեան ալ ականջ չի դնելով չհանդարտին նէ, ան ատենը բոլոր ուժը պիտի գործի դնէ զիրենք կատարեալ զրապելու:

ԵՐՏԱՐԻՆ ԼՈՒԲԵՐ

ԳԱՂՂԻԱ: Ի ինչնա նախօնու ըսուած Փռան սրբի օրագիրը ի ի՞նչ սուրած կաշէր ըսուած օրագիրէն հետեւեալ լուրս կ'առնէ: Սեր աստիակութեան կանոնները բաղկացուցող ժողովը մըն է եղեր, ուրուն մէջ մէկը աստենախօսութիւններ ընելով առաջարկեր է ժողովականաց որ ասոնց գաղտնաւոր նախան կերպ մը բանելու քահանայները ամեն ալ վերջնեն, և կրօնաւորաց վանքերը գոցեն և խափանեն. որովհետեւ ասոնք իրենց կեղծաւորութիւնովը և շատախօսութիւնովը ուրիշ բանի չեն գար, բայց եթէ աստիակներուն մտաց մէջ նախա

պաշարմունքը զօրացնելու. և անոնց հաւատացնելու թէ գերագոյն էակ մը կայ: Այս ընկերութիւններս աւելի մեծ հակառակութիւն կը ցրուեն և անհապառնեան (կարգաւորներուն), և Վալթի սուրմաններուն. որովհետեւ կարգաւորները այս սուրբ գիրքը շատ կը կարգան, և մեռելները այս գիրքէս քանի մը գրուի բան կարգաւոր կը թաղեն: Վերջ տուութիւնն ալ աչքերուն գէշ երեւցած է. նոր ծնած տղուն պէր ընդ Բլըսեղը ինչ պիտի ըլլայ կ'ըսեն. նորածին տղուն գրուի ջուր դալչի նէ ուղեղի հիւանդութիւն և երբեմն մահ ալ կ'ըլլայ կ'ըսեն: Այս ըսածին ծայրագոյն տգիտութեան պըտուող մըն է. որ ոչ բժշկական և բնական գիտութեան տեղեկութիւն ունին, և ոչ արեւելեան քանի մի աղքատ սովորութեան: Ի ինչնա կ'ըսեն որ նոր ծնած տղան յաճախ լուսալ շատ մեծ օգուտ ունի անոնց առողջութեանը. և քիւրտերը և վրանաբնակ արտաքինները իրենց նորածին զաւակը պաղ ջուրը կը խօթեն. որ շատ բժիշկ ալ աւոր կը հաւանին. և Վ ջր փիլիսոփայի կ'ըսէ. երանի թէ եւրոպացիք ալ այս սովորութիւնն ունենային: Վէկ ուրիշ աստեանքան մը ելաւ որ կարգաւորները երբ որ կառավարութեան հրաման առնեն, եկեղեցին երթալու և քահանային ալ օրհնութիւն ուղեղը ինչ կարօտութիւն կ'ունենան: Ինչեղութիւնը այս խօսքին մեծաւայն հաւանութիւն տուաւ: Վ ինչնա զարմանալին և գրեթէ չի հաւատաւրին այն է որ մէկն ալ ելաւ բարձրագոյն քահանայի քաղցեց. երկիրը աստուածները ազգային ժողով ունին ըսաւ. երբեմն մէջերին կարծեաց անմիաբանութիւն ալ կ'ըլլայ, ծուռ վիճիւններ ալ կ'ըլլան. անոր համար աշխարհքիս բանը ամեն ատեն աղէկ չեղթար ըսաւ: Հրեայ մըն ալ ելաւ առաջարկեց որ ամուսն մը ժամկիցին ինչ ամսական կը սրուի նէ արքայիսկոպոսին և կարգաւորներուն ալ նոյն ամսականը արուի. բայց իր ազգին քաղցրութեան համար խօսք չըրաւ: Վասն իսկ թուածն խօսողներ շատ կ'ըլլան, կ'անցնին. ոմանք կուսակիցներ կ'ունենան և ոմանք չեն ունենար, խօսքերին հովի կ'երթայ կը ցրնդի: Բայց ասոնց յիշատակները պատմութիւնը կը պահէ. որպէս զի փորձով իմացուի որ մարտուն խելքը իր վրայ իշխող հեղինակութիւն մը չի ձանձնալով այն լուծը իր վրայն նետելէն ետքը ինչ վիճակի մէջ կ'ըլլայ եղեր: Վարմաւար հիւանդութիւններուն պիտա արտառոցները գիտնալով օգտակար կ'ըլլայ անոր համար որ մարտուն գրեց թէ անկանոն կեանք վարելու և անձին առողջութիւնը պահպանելու համար բժիշկներու մտաց ձգել մարտուն: Այն պատճառին համար մարտի հիւանդութիւններն ալ գիտնալ պէտք է. և մենք որ գոհութիւն աստուծոյ, ասանկ հիւանդութիւններէ ազատ եմք նէ, գիտնալով թէ ինչով ազատ եմք, որպէս զի մենք ալ ասանկ բաներու մէջ չի բաւուիմք: Թէ որ մեր խելքը ինքնին ամեն բանի բաւական գտնուելու ըլլամք, և խորհելու աղաւթութիւն գործածենք, և մեր խելքին վրայ իշխող հեղինակութիւն չի ձանձնալով նէ (որ է աստուածաւորին բանին հեղինակութիւնը), մենք ալ ասանկ անձուսի մտքեր կրնամք գործածել, որովհետեւ մենք ալ ասոնց պէս մարտուն եմք:

Քահանայ քաղաքին առ հասարակ բնակիչները սոց մէջ ինչպէս են մեկ երեւելի բարեբարի մը ստարածման համար: Իր է Պ. Թիւրքի: Աստիակ հաղիւ թէ 30 տարուան կար մեռած ատենը, բայց քաղաքին մէջ ինչ աղէկ բան ըլլար նէ, մանաւանդ աղքատաց վրայ, սակայ անոր կամ պատճառ եղած էր, կամ նախաձեռնող գործակից: Վեկի գուրթ ունէր աղքատ տղայոց և աղքատ բանուորներու վրայ: Վասնի տարիքի մը մէջ որ հաղիւ թէ երիտասարդական սնտի ցանկութեանց եռանդը քիչ մը պաղեւ սկսած կ'ըլլայ, ասանկ գործքերով երեւելի ըլլալը մեծ բան է. և քահանայ

ցիք մտածելով որ ողջ մնար նէ իրենց երկրին շատ մեծ օգուտներ կրնար ընել, մահուանը վրայ ցաւելու իրաւունք ունին:

— Պատանայու երեւելի քօրանիքը հեղինակներուն մէկն է Պ. Վասիլ. որ իր գրութիւնը Պրոպանայի մէջ գլուխ չեղելիքը իտեքի հասնելով, և աշխարհքիս բնաւ մէկ կողմը չի կրնար ըլլալիքը չի գիտնալով, իրեն խօսքին հաւատացող և հաճութի ստուղ ինչ մը մարդիկ իրեն կարգադրածին պէս ընկերութիւն մը հաստատուելու համար հիւսիսաւ յին Վերիկայի անտառները շէնցնելու խրկեց. որով առանց յատուկ այս բանիս վրայ գիտատրուութիւն մը ունենալու՝ Պատանայէն քանի մը չունեւոր մարդիկ որ իրենց անցը կենային նէ խառնութիւն կրնային հանել, կամ խառնարարներուն գործակից կրնային ըլլալ, Պատանայէն հեռացայց:

Փարիզու աղբային ժողովոյ անդամները այս մարդոց վրայ կատարած ընելու պատճառ ունենալով՝ հոկտեմբեր 23 ին մարտ խրկեցին ասոր տունը կը խել տուին. և ասանը մեջէն գտան 14 ի-ֆէնի. և շատ մը պատերազմական պիտայք. որ մայիսի 15 ին աղբային ժողովարանը կոխած ատենուան համար ըրած պատրաստութիւններն էին: Աւստի Պ. Վասիլ բռնուեցաւ բանորդ դրուեցաւ. գատասանը պիտի տեսնուի:

— Պատանայի Իօսէ Լօսո բաժնին Ուէո ըստ ուսած վիճակէն յան Լուի Վիլոս անուն մէկ մը ստակալի մէկ յանցանքի մը համար գատասանական վճռով մեռնելու գատասարտուեր էր, և գատասարտութենէն երկու ամիս անցինէն ետքը վիճուոյն գործադրութիւնը եղաւ: Սահապարտութե յանցանքով գատասարտուածներուն պատմութեանը մէջ քիչ կը գտնուի, որուն պատմութիւնը աւստի պատուաւ և ջերմեանով թիւն շարժող ըլլայ. ուստի պատշաճ սեպեղինք հաս զնել ինչպէս որ շիւիլիք օրագիրը հոկտեմբեր 31 հրատարակած թերթին մէջ կը գտնուի, Հաւդա քաղաքի աղբայրուած օրագրէն առնելով:

Կատասարտութենէն մինչեւ մեռնելու ժամանակը ով որ աններ նէ կըրնար որ արդարութեամբ գատասարտուած է. և կ'արժէ որ ինքը ուրիշ մարդոց օրինակ ըլլայ: Ան ներում ուղերու համար աղերարարի գրեց նէ՝ իր կամօքը չէր, բարեկամներուն յորդորելով և թախանձելով էր, մանաւանդ իր փաստաբանին. բայց ինքը սրտանց կ'ուղեր որ սպերը չընդունուի, ինչպէս որ չընդունուեցաւ ալ: Սեռնէն քանի մը օր առաջ խոտովանաչայրը ասոր աղաչանցը զննանելով հաղորդութիւն տուաւ. և այս հաղորդութիւն առնելուն հանդէսը՝ որ բանտին մէջ եղաւ, շատ սրտաուռ մէկ տեսարան մըն էր: Վահանայն սրտիկ շարժական սեղան մը շինեց հոն. վրան մէկ սրտիկ ճրագ մը վառեց. բանտին պահապաններուն մէկն ալ փայտաղանակները ծոնկի վրայ եկած էին. դատասարտելոյ զննան ճշմարտութիւնը յայտնի կ'երեւէր. և հաղորդութիւն առնելու ժամանակը ըլլով և հեկեկալով կ'ըսէր. Վա՛րժանի էի՛ք ընդ յարկաւ իմօ՞ք. և կուրծքին զարկած ատենը ձեռքը կապուած երկաթներուն չըխրտողը բանորդ կը թնդացնէր: Վահանային և բանտապաններուն սիրտը անանկ փոխակցեալ այս տեսարանէս, որ աչքերնուն արցունքը չի կրցան բռնել: Վահանայն սուրբ հաղորդութիւնը սեղանէն առաւ և մահապարտին կը տանէր նէ՝ բոլոր բանտարկեալները և բանտին պահապանները գլուխին բացած, գլուխնին ծրուած և ծոնկի վրայ եկած էին:

Տ. Պատե քահանայն, որ եօթամասուն օրուը նէ ՚ի վեր գատասարտելոյն քովէն գրեթէ չէր զատուեր, և բոլոր աւետարանական եղբայրսիրութիւնը ՚ի գործ կը գնէր, առտուն ժամ վեցին երկու բանտապահի ընկերութեամբ բանտը մտաւ: Բանտարկեալը թէպէտ երկաթն էր, բայց հանդիստ քնայեր էր: Բանտապանին ձեռքի ճրագին լայր աչքին զարնելով արթնցաւ. եկողներուն գալիքը թէպէտ չէր յուսար, բայց ոչ վախ մտաւ սիրտը և ոչ զարմանք: Վահանայն պէտք եղած ըզգուշութիւնները գործածելով իմացուց որ մեռնելու ժամանակը մտ է, մարդը ելաւ հանդարտութեամբ հաղուեցաւ, մեռնելու տարած մարդոց վրայ սովորական եղած պատրաստութիւնները աւստի վրայ ալ ըրած ատեննին չի շիտեցաւ, բահաւ նայն ալ հոգեվորներուն վրայ ըստեղծ աղօթքը կարգաց. և ժամ եօթնին իր խոտովանաչօրը հեռ գատասարտեալը սենեկաւոր կառքը նստաւ, գլուխատման անցը երթալու: Հոն որ հասան, Վիլոս խոտովանաչօրը հեռը գլխատման սեղին աստիճաններէն վեր ելաւ առանց ծոնկերը դողալու: Վահանայն ժողովրդեան դարձաւ և ըստ խեղճն և դժբաղն Վիլոս իր յանցանքին մեծ և ստակալի ըլլալը կը խոտովանի. և աստուծոյ առաջ

խոտովանելէն ետքը մարդոցմէ ալ թողութիւն կ'ուզէ, կը փախարի որ իր մահը ուրիշներուն իւրաւ ըլլայ. մարդկային արդարութեան հրամանաւր թափելը արիւնը աստուծոյ կը նուիրէ իր մեղաց թողութեանը համար: Թէպէտ կրօնից ասուած միթարութիւնը կատարեալ չեմբեանագուլթեամբ ընդունեց, բայց սակաւին զինքը ձեր աղօթից օգնութեանը կարօտ կը ճանչնայ: Հիմայ որ աստուծոյ առաջ պիտի ելլէ՝ կ'ուզէ որ ամէնքդ ալ իրեն համար աղօթք ընէք: Այնքը գլուխին բացին, ջերմեանագուլթեամբ աղօթք ըրին, գատասարտեալն ալ հետեւին. և անկէց ետքը արդարութեան վճիռը կատարեցաւ:

ԱՆՊՂԻԱ: Այնքաները պատմեցինք որ ինկիլիզն վեհափառ թագուհին և անոր բարձրագատիւ կողակից Ալբերտ իշխանը պատկեր կը շինեն և պըզնի վրայ կը քանդակեն եղեր. և ասոնք մօտերս պիտի սպուրի եղեր: Այս ըստ Լօսոսայի քանի մը օրագիրներ գրած ըլլալով՝ Ալբերտ իշխանը մէկ հետաքրքրական դատ մը բռնեց ասոր վրայ: Այնքը սր այս պատգամորական ձեռագործները պըզնուեց Գոլդուան, և փորագրեալ պատկեր ծախող վաճառականի մը ծախուած են. այն ալ սպագրութիւնը խոտայեր է, տպելու բաներուն ինչ և ինչպէս բան ըլլալը երկան բարակ ծանուցանելով առանձին թղթով: Այս բան անպատշաճ երեւեցաւ, և թագուհին ու Ալբերտ իշխանը խորհեցան որ ասանց տղաքութեամբ հրատարակուիլը խախտեն: Աւստի Ալբերտ իշխանը այս բանիս գատասարտ կանգնեցաւ գատասանական ճամբով, և պատկերները սպագրելու ելլողին դէմ ըրած գանգատը գատասանին բռնել (պալի քա՛ւ ընել) տուաւ, որ է այս. « Ալբերտ, Սաքս Կոթայի և Վոստրիկի իշխան, և վեհափառ թագուհին և մուսին, երգմամբ կը հաստատեն իմացած ըլլալը, որ պղնձի վրայ փորագրուած պատկերներ ծախուած են, և այն: Յիրաւի այս պատկերները շինողներն են թագուհին և անոր ամուսինը, բայց միայն իրենց պիտայիցը համար. և չէ թէ հրատարակելու համար: Պարտը մէկ մամուլ կայ կ'ըսէ իշխանը, որ այս պղնձէ քանդակած պատկերները փորձելու համար քանի մի օրինակ կը տպուին աւստի թուղթի վրայ, բայց այն տպուած փորձերն ալ մեծ խնամով կը պահուին. որպէս զի բնաւ մէկ ատեն մը ինչ և ինչ պատճառաւ ծախու չի հանուին: Ալբերտ իշխանին այս գանգատանայցը վրայ գատասարտ ատենէն հրաման ելաւ՝ որ յիշեալ արայալէն պալիքներուն հրատարակուածը ՚ի գործ չի դրուի:

Ինկիլիզի օրագիրները այս թագաւորական դատը պատմելէն ետքը Իւլանտայի հռչակաւոր Օմիթ (Օպրիանին) դատը կը պատմեն. որ ինչպէս որ անցածները գրեցինք, մեռնելու գատասարտուած էր: Այս գատասարտութեան վրայ (Օպրիան) գիր մը հանեց, որով կը ջրջնէր թէ իրեն մահուան գատասարտուիլը անիրաւութիւն է եղեր. որով հետեւ գատորութեան կերպին մէջ սխալ մտեր է: Վիսնալ պէտք է որ այս գիրը հրատարակելէն առաջ թագուհին ասոր մահուան պատիժը առանձին շնորհիւ մշտնջեալ արքայանքի փոխած էր: (Օպրիանին) այս գրութիւնը թագուհին ընդունեց. և գատասանը նորէն պիտի տեսնուի Իւլանտայի հռչակին մայրաքաղաքին թագաւորական աստեանը:

ԳԵՐՄԱՆԻԱ: Այնքաները Բրուսիայի Վոլօնիա քաղաքի մարտիկ զեյցւոյն նաւահատիւր պատմեցինք, ուր ներկայ գլխուեցան Բրուսիայի թագաւորը, և Վերմանիայի ընդհանուր կայսերութեան տեղաւոր Յոլմաննէս մեծ դուքսը: Այն կողմէն ետիւկայաններ, և սրբաղան Պապն ալ հոն հրաւիրուած էր. որ թէպէտ Հռոմայու խոտովութիւններուն համար չի կրցաւ երթալ, բայց Ալտուրանտիսի իշխանին ձեռքը մէկ փառաւոր և շատ վարպետաշէն սրկիճ մը խրկեց որ թէ իրկողին համար և թէ չէնքին կատարեալ վարպետութեանը համար իբրեւ անդին գանձ մը նոյն եկեղեցոյ գանձարանին մէջ պահուելու յորմար դատեցին:

Վերմանիայի ամէն տեղ շատ անհաւատներ և անպիտաններ և հասարակապետականներ և բրբութեանդներ կան. որոնց մասնաւոր կարծեացը գործադրութեան գլխաւոր տեղն է Աստրիա, բայց ասանց երեսն ելած խոտովութիւնները բոլոր Վերմանիա տարածելու վախ կոյ. և շատ տեղ ալ ելած աղմուկները և շիտութիւնները այս երկրազուտ արդարացուցած են: Այս համար հռոմեականներն ալ իրենց կողմը զօրացնելու համար ընկերութիւն մը հաստատեց և նեմիէի լեզուով օրագիր մըն ալ հրատարակել սկսեցին Վոլօնիա քաղաքը, որուն ստորագրուողները քիչ օրուան մէջ հա

զար ութ հարիւր հոգին անցեր են: Հռոմեական եկեղեցականներն ալ Հռոմայու պապին հաճութեամբ Պալիքայի Վալքուարի քաղաքը մէկ եկեղեցական ժողովք մը պիտի ընեն և արդէն Վերմանիայի երեւելի տեղութեանց արքեպիսկոպոսներ և եպիսկոպոսներ և կանոնադէտներ և երեւելի գատասաններ ժողովուած են: Եւ զովքը պիտի ըլլայ եղեր նոյեմբերի մէջ. և առայժմ տակաւին Աստրիայի երկրէն եպիսկոպոս չիայ եղեր հոն:

— Պատեքօնի աղբային ընդհանուր ժողովուն մէջ հոկտեմբեր 23 ին խնդիր եղաւ գերմանական այլ և այլ իշխանութիւններուն Վերմանիայի կեդրոնական կոտավարութիւնը ճանչնալուն և ընդունելուն վրայօք: Վերմանական պետութիւններուն շատը աղբային ընդհանուր ժողովուն յունիսի 28 ին հրատարակած օրէնքը իրենց երկիրներուն մէջ հրատարակեցին, և ժողովուրդը միաբան այս օրէնքին հաճութիւն տուաւ. որով կեդրոնական կոտավարութիւնը ընդունած եղան: Պալարիա և Հաննօլթը և ուրիշները յայտնապէս ալ այս կառավարութեան հնազանդեցան: Աւստի կեդրոնական կառավարութիւնը իրօք ճանչցուած է, և անոր հրամանին պիտի հնազանդին Վերմանիայի գրեթէ ամէն պետութիւնները խաղաղութիւնը հաստատելու և ներքին կարգը պահելու, և գերմանական կայսերութեան Տանիմաքայի հետ ունեցած պատերազմը առաջ տանելու համար: Աստրիան մեկալ գերմանական պետութիւններէն քիչ նշան ցուցած է մինչեւ հիմայ գերմանական կայսերութեան հնազանդելու. բայց ասոր պատճառն է իրեն տեղութեան երկիրներուն մէջ խոտովութիւններէն և պատերազմներէն ծագած դժուարութիւնները: Այսու ամենայնիւ Աստրիայի կողմէն Տանիմաքայի պատերազմին համար Վերմանիայի օգնական սրուելու զօրքը պատրաստ են:

(Գոստոս 6 ին Բրուսիայի կողմէն եկած լուրը այս գիս այն գին ելել պահիս խօսքերու և աղմուկներու պատճառ եղած էր. հոկտեմբեր 23 ին եղած ժողովին մէջ գերմանական կայսերութեան ներքին գործոց պաշտօնեայ նախարարը կեդրոնական կառավարութեան խրկուած թուղթ մը կարգաց. որով Բրուսիայի կառավարութիւնը իրեն աւբողջ օրքը որ 326.000 հոգիէ կը բաղկանայ, կայսերական զօրք սեպեղով ընդհանուր գերմանական կայսերութեան իշխանութեան տակը խօթեր է: Վերմանիայի դեսպանական գործերուն վրայօք յիշեալ նախարարը կ'ըսէ որ, որ պետութիւնն որ իրենց կողմէն Պատեքօնի լրակատար իշխանութեամբ դեսպան խրկած են, գերմանական կայսերութիւնն ալ անոնց երկիրները նստելու համար դեսպան կը խրկէ. և ասանկով դեսպան երթալու անդէն են Պրուքլէ (Պէլճիքա), Վալնիզոն (Վերիկայի միաջեալ նահանգները), Պէննա (Օուրցերի) և Վահէյ (Յիլմէնի): Օսմանեան տեղութեան հետ ալ դեսպանական խօտակցութեան սկզբնաւորութիւն եղած է: Լօսոս և Փարիզ ալ կեդրոնական կառավարութեան կողմանէ արտաքոյ կարգի դեսպաններ խրկուած են:

ԱՒՍԴՐԻԱ: Այնքաներ 1 ին Կալիցիայի Լէմպերի քաղաքը անգլիկ խոտովութիւն մը ելաւ: Օնուորներուն ու աղբային պահապան զօրաց մէջ կուր մը ելաւ. զինուորներուն ձէնեւայը կուրը դադարեցնելու համար զինուորներուն հրաման ըրաւ որ ձմերանոցին երթան, Աղբային պահապանները զէնք առին, և իրենցմէ երկու ընկերութիւն բաժնեցին, որ թնդանօղներուն առաջը կալնեցան: Արքեթ թնդանօղ նստուեցաւ. շուտ մը քաղաքին թագերուն մէջ քանի մը տեղ մարտիոցներ շինեցին: Իրկոյն հրամանատարը Պ. Հայմերլէ, քաղաքացիները բռնեցին բանտը դրին աղաւթին պահապաններուն պահակերանոցը:

Հասարակ ժողովուրդը այս պահակերանոցին վրայ վազեց. հարկ եղաւ մէկ գուռը մը ումբաճիգ (խումպարաճի) բերել պաշտպանութեան համար: Բայց շատ զինուորներ վիրաւորեցան: Վաղաքացւոց կողմէն պատգամաւորներ եկան. քաղաքը հանդարտեցնելը իրենց վրայ առնելով կը խնդրէին որ զօրքը ցրուին: Բայց ձէնեւայը կը պնդէր որ մինչեւ որ փոքրներուն մէջ շինուած մարտիոցները չի քախուին նէ՝ զօրքը տեղերին չեն երթար: Բանը ասանկ տեւեց մինչեւ նոյեմբեր 2, առտուան ժամ 7: Այնքն ալ կը կարծէին որ բանը խաղաղութեան պիտի լըմնայ. բայց մէկէն ՚ի մէկ բազմութիւնը մարտիոցներուն գլուխը եկան կարկիւր դրօշակ մը տրնկեցին. սկսան մարդ ժողովելու թմբուկը զարնել. կուր սկսաւ: Այն պատուհանէ մը երկու ձեռք հրացան նետեցին. երկու զինուոր զարնուեցան մեռան. ուստի զինուորները հարկ սեպեղին թնդանօղները բանեցնել, և մարտիոցները թնդա

նորով փոփոխել : խոսվարարները համալսարանին առջևի հրատարակել ժողովուրդը, բայց համալսարանն այլ վրան ֆիլիսոփայական բարձրագույն և կրակը բովանդակող հասարակական խոսքի մեջն էր քաղաքական կառավարութեան խորհրդարանը :

Այս օրուան ատենը ճեղքեալին բովանդակողներն ժողովան անդամները վճռեցին որ քաղաքը հնազանդութեան տակ մըտնէ սա պայմաններով : 1. Աքառտեմեան ըստած 1 էգէտնը ցրուի : 2. Կայսեր կողմէն զօրապետի մը հրամանատարութեամբ աղբային պահպան զօրաց կարգադրութիւն ըլլայ : 3. Բօլոնիայի արձուէ նշանը կրելը արգելուի : 4. Գրքերցիները ամէնն ալ քաղաքէն դուրս հանուին : Օրոտարը ըստ . թէ որ այս բաներս հիմայ ան միջոցէս չըլլան նէ քաղաքը պաշարման վիճակի տակ կը հրատարակեմ : Սուրհանդակը երաճ ժամանակը քաղաքը հանդարտած էր , բայց կրակը շատ վնաս տուաւ . Քրքքովի անուսով զրուցուած փոքրը գըրեթէ բոլորովն այրեցաւ :

ՍԱՌՏԵՆԻԱ : Գերմանիայի կեդրոնական իշխանութիւնը իր կողմանէ Սառտեմեան գետան դաւոյցով Գ. Հէքէրին միջնորդութեամբ Աւստրիայի և Սառտեմեան թագաւորութեանց մէջ հաշտութիւն ընելու և խաղաղութիւն հաստատելու միջնորդ ըլլալուն խօսքը բացաւ : Գ. Հէքէր համոզուեալ համար որ այս բանի մէջ մըտնելը միայն Աւստրիայի ընդհանուր խաղաղութիւնը հաստատուելու պահելու բազմաթիւն առաջ եկած բան մըն էր , ի մասնաւոր Գուստիու կառավարութեանը որ Գերմանիայի կեդրոնական կառավարութիւնը արդէն Աւստրիայի օգնութիւն տալու համար պէտք եղած միջոցները ի գործ դրած է , որ Սառտեմեան տէրութիւնը նորէն Աւստրիայի դէմ ծեծ բանաց նէ ետ քաշուելու հարկադրի :

Գերմանական դաշնակցութեան զօրքը Աւստրիայի կայսեր յանձնուած են որ իրեն պէտք եղածին չափ անոնցմէ առնէ իր գործոցն համար , որ պէս զի Աւստրիայի մէջ երաճ խռովութիւնները զըսպելու համար Ռատեցքի Սառտեմեան սպարապետը Ռապիայէն ետ կանչելու ջարհագրի . և լ օմ պարտիա գտնուած Աւստրիական բանակը ասով չի տկարանայ : Պալիէրայի կառավարութեան կողմէն կեդրոնական իշխանութեան արուելու զօրքն ալ ժողովուած են , և լ օմ պարտիայի սահմանակից Գիւստիու և Շիլլիի գաւառները մոցընելու պատրաստ են , երբ որ Ռատեցքի լ օմ պարտիայի կուրը յաջողութեամբ առաջ տանելու համար ասոնցմէ օգնութիւն ուղղելու կարօտ ըլլայ :

Գ. Հէքէր այս բաներս անկեղծութեամբ Սառտեմեանի կառավարութեանը իմացուց . հասկընդունելու համար որ , Աւստրիայի դէմ պատերազմը մինչև հիմայ Սառտեմեանի համար յաջող երթալու նշան մը չէ ցրուցած . և ասկէց ետքը աւելի վնաս և գէշութիւն ալ կրնայ բերել . և Գերմանիայի կեդրոնական իշխանութիւնը աղէկ հասկըցած է ըստա . որ օտար տէրութիւններուն մէջ իրմէ աւելի յարմար մէկ ուրիշ չկայ խաղաղական պատերազմին իրբեւ միջնորդ մէջ մըտնելու . մանաւանդ որ Սառտեմեանի թագաւորին միտքը և բըռնած սկըզբունքը ինչ է նէ Գերմանիայի կեդրոնական իշխանութիւնն ալ իրեն կանն նոյն սկըզբունքը բըռնած է . այսինքն՝ աղբին միութիւնը վերանորոգել . տարբերութիւնը միայն այս է՝ որ կեդրոնական իշխանութիւնը գերմանացուց աղբին միութիւնը կ'ուղէ . և Սառտեմեանի թագաւորը իրաւացուց միութեանը կը փոփոխի : Եւ Սառտեմեանի իշխանութեանը վրայ հիմնելով Գերմանիայի կեդրոնական իշխանութիւնը կը յորդորէ Գուստիու գիւստիու որ աղէկ մը խորհին . արդէօք այնպիսի եղանակ մը չեն մի կրնար գըտնել իրաւացուց աղբային միութիւնը նորէն հաստատուելու , ինչպէս որ գերմանական դաշնակցութիւնը Գերմանիայի աղբին միութեանը համար գտաւ . ուրուն քանի մը ամբողջացուցիչ մասունքները , ինչպէս են լ օւրքեմպուրի իշխանութիւնը Գիլիմէնէ կի մէջ , և Շիլլիի և Շիլլիայի գըտութիւնները Տանիմաքայի մէջ , անանկ տէրութեան տակ մնացած են որ գերմանական տէրութիւն չեն սեպուիր . բայց Գերմանական դաշնակցութեան վերաբերեալ գործերուն նկատելով Պանիքֆօնդի կեդրոնական իշխանութեան կախուած ունին :

Գերմանական իշխանութիւնը այս կերպով իրաւունքով և Աւստրիայի մէջ միջնորդութեան մտաւ նէ ֆոնանդը և ինկիլիդը միջնորդութիւնները ետ ձըրելու և ինքը անոնց տեղը անցնելու համար չէ , այլ մանաւանդ անոնց միջնորդութեանը առաջինն աւելի ուժ տալու համար է :

Ղէնօլայի մէջ մեծ աղմուկ երաւ : Հոս հասարակապետականներու մէկ ժողովք մը կայ վրքօր իրաւունք (շրջանակ խաղաղական) անուսով , որ ամէն

անկարգութիւններու աղբիւր մը եղած է : Գուստիու քաղաքը հրատարակուած առձեռն ըստած օրագիրը Ղէնօլայէն գրուած նամակ մը կը հրատարակէ , որուն մէջ կը պատմուի որ , Հ. լ օւտօլիքօ Վալիօ կարգաւորը վրքօր իրաւունքն դէմ պըզտիկ գըրուածք մը հրատարակելով , այս ժողովքն ան դամները սատուի կատողցան . սահմանադրական կանոնադրութեան կուսակցները մէկ գիւն , որոնց կողմն էին Կալիօն ըստած գուստիու զինուորները սահմանադրութեան թշնամիները մէկալ գիւն , ըսկըսան իրարու հետ պատերազմի : Օրքերէն բազմաթիւ խուճի մը ժողովքն տեղը գային կոխեցին . ժողովականները դէմ կեցան . և սատուի կուսե ըստ : Քաղաքապահ զօրքը վրայ եկաւ , զինուորները հանդարտեցուց , և քանի մը խռովարարներ ալ բըռնեց , ուրիշ տեղեր ալ ասանկ կուսներ եղան : Երբ հոգի վերադարձուցան . և երբն ալ անտարբեր մարդիկ , ոչ մէկ կողմէն էին և ոչ մէկալէն . գիւստեաւով կուսոյն տեղը գըտնուած էին . երկուքը լ օմ պարտուցի օտարական . և մէկն ալ թնդանօգաւ ձիգ զինուոր մը : Վերջը հասարակապետականները քաղաքին մէջը ցրուեցան տեսակ մը գըրգուիչ երգ կանչելով . և հասարակապետութիւն քարոզելով : Ինքնուրեք զօրքը գիւնըր միջուկ ըստ քաղաքին պահպանուէր համար պարտեցան , և քաղաքը հանդարտեցաւ . բարեկարգութիւն նորէն հաստատեցաւ :

ՁՈՒԻՑՑԻՐԻ : Ուրիշ և ստորին Ունտեմպուտէն գաւառներուն բնակիչներուն անհամար բազմութիւնը իրենց գաւառական կառավարութեան ատեանին մէջ որոշեցին որ նոր շինուած դաշնակցութեան պայմանները չընդունին : Իրենց կողմէն յատուկ պատգամները ընտրեցին և հէլլէտեան դաշնակցութեան ընդհանուր ժողովքին խըրկեցին , որ իրենց քաղաքական և կրօնական իրաւունքներուն պաշտպան կենան հոն . որովհետեւ այս երկու գաւառին ալ բնակիչներուն մեծ մասը հումբական են , և հէլլէտեան դաշնակցութեան ընդհանուր ժողովքին մէջ բրգեւտանները զօրաւ նախը կրնան ասոնց կրօնական իրաւունքներուն դպիչ , ինչպէս որ Գիւստիու գաւառի հումբական բնակիչներուն դպան , եպիսկոպոսին բանտը գնելով :

ԹՕՍԻԱՆԱ : Պիտեցեք քաղաքին մէջ նախարարներուն փոփոխութիւն ըլլալու պատճառաւ լ իլօնօ քաղաքը նորէն խռովութիւն երաւ : Գ. Վօնդանէլի թօքրանայի մեծ գըքին հետ այս բաներու վրայ խօսելու համար լ իլօնօյէն ճամբոց երաճ տոնըր աղմուկը սկըսած էր , և թօքրանայի ալ և ալ քաղաքները թուղթեր կը խրկուէին : Հասարակութիւնը բերդերը և ամբոյները բըռնած էր . և չէին ուղեր որ Գ. Վօնդանէլի Գիւստիու երթար : Եւրոպա ճարը հասնելով իր կամար քաղաքին մէջ ունեցած պաշտօնէն հրաժարեցաւ . հրաժարումը ընդունել առաւ , մասնաւոր քաղաքացուց կարգը անցաւ , և ասանկալ հընարքը գտաւ Պիտեցեք երթալու , ուր որ մեծ գուքըր զինքը կանչած էր , և ինքն ալ իրեն հայրենասիրութեամբ կը պարտաւորէր երթալու , որ իր հայրենեաց աղէկութեան հարկաւոր եղած բաներուն վրայ մեծ գըքին հետ խորհրդակցի :

ԱՄԵՐԻԿԱ : Ինկիլիզի Տօնիլի քօք օրագիրը կը պատմէ թէ , մէկ ստակալի փոխարիկ մը Սանթիա Լուչիայի հիւսիսային կողմի կղզիները տանի ու վըրայ ըստ օգոստոս 21 ին գիւնէրը : Կայ միջոցին քանի մը անգամ ալ երկրաշարժ եղաւ : Փոխարիկին աւելի սաստիկութեամբ պատահած տեղերն են Սան Թօմազօ , Սանդա Քաօչէ , Լիգիլիօ , Բիլգիլիս , և Կուատալուբա կղզիները : Բիլգիլիս կղզին մէջ չի կործանած միայն մէկ տուն մը մնաց : Սեպտեմբերի 9 ին ալ Սանդա Լուչիա կղզին երկրաշարժ մը պատահեցաւ :

Օգոստոս 9 ին իրիկուան ժամ և օմինի քառօրք մը մնալով (ըստ եւրօպացուց) , երկրաշարժութեան սաստիկ ցնցում մը իմացուեցաւ Սօնթփիլիտօ քաղաքը , որ քանի մի անգամ կրկնեց . և նոյն միջոցին ահապին ձայն մըն ալ կը ըսուէր գետնին տակէն : Շարժումը արեւմտեան հարաւէն դէպ ի հիւսիս էր , ոչ քաղաքը և ոչ ծովեղբըր մէկ ծանր ձախորդութիւն մը չի պատահեցաւ . ուստի կասկած կ'ընէին , գուցէ Ուրուկուայի և Լիգուալիսի և Ռիօ Կուանտէ գաւառներուն կողմերէն ըւր առնելու կըրպատէին :

ԱՅՊԵՅԻՆ

Յայտնի է որ մինչև հիմա աղբային գերուգայն ժողովքին օրը երբեք չաբթի էր , բայց այս օրը

ժողովականաց սեպհական գործերուն պատճառաւ յարմար չի գալուն այնպէս սահմանուեցաւ որ ասկէ ետեւ հինգ շաբթի օրերը աղբային գերադայն ժողովքի օր ըլլայ և հետեւեալ օրը անմիջապէս հոգեւոր ժողովքի օր : Այս ըւրը հարկաւոր ըւր մը ըլլալուն մեր աղբին փութացանք այսօր հրատարակել :

Հայաստանից Քաղաքաճօրն Երոյ Անոյ և Շրջակայի նորա ի հնոյ միջոց յարգ քննեալ արքոյ վանօրէից և Եկեղեցեաց լափոց և յեոյ , և նոյնն արձանագրութեանց սորոգարութիւնն է :

Շարունակութիւն : Ե Կ Ե Ղ Ե Ց Ի Գ :

Աւագ մայր եկեղեցուց արեւելեան և հարաւամէջանկեան ի դաւ ի վայր տեղը գէտ լ Սուրբեան գետն գմբէթայարի և գեղեցիկաչին կայ տուրք եկեղեցի մի , (զոր այլապէք նախըջը քիլիսէ կուսն) ամբողջ և անբակ ըստ ամենայն մասամբ , ի ներս և յարտաքս ի դաւթին ի վերայ ծեփիցն դեռ և ս կան նկարեցեալք խորհրդաւոր պատկերաց սրբոց և զանազան նկարք ծաղիկաց և կենդանեաց գոյն ըզգոյն ընտիր ներիօք . և աւերթեր ամենայն պատկերացն գրեցեալ կան անուանք իւրաքանչիւրոցն յունարէն և վրացերէն գրով . անկարծիք երեւի թէ յոյնք և վրք ի տէրութեան իւրեանց սեպհակա նեալէն զեկեղեցիս զայս ինքեանց : Ունի երկայնութիւնն խորանաւ հանդերձ 16 և կէս զրայ . և լայնութիւնն 10 և կէս զրայ , և բարձրութիւնն չափաւոր . կից ընդ որմովք ի վերայ չորից սեանց կաւ մարտիկապ կառուցեալ է գմբէթն ունելով յինքեան 8 լուսամուտս : Եւ եկեղեցին 6 լուսամուտս :

Գոն յաջ և յահեակ խորանին կրկնայարի դ . աւանդատուք փոքրաքանակ ի վերայ միմեանց յորմն խորանին . ներքինքն ունին մի մի լուսամուտք ընդ արեւելը . իսկ վերինքն կրկնակի ունին ընդ արեւելը և ընդ արեւմուտս , որ հայի ի մէջ եկեղեցուցն : Այլապիղծեան ներքին աւանդատուն զերկուս ունի զդուռն , մին ի մէջ խորանին և միւսն ի մէջ գաւառն բացով : Եկեղեցիս միմիայն զարեւմտեան դուռն ունի : Առաջի դրանս ի վերայ 6 սեանց կառուցեալ գաւթի մի ունի կամարակապ , կամարքն դեռ եւս կան , այլ գմբէթ գաւթիս փլուցեալ է :

Ինդ հիւսիսակողմն եկեղեցուց կից ընդ որմով կամարակապ մատուռն մի կայ աւերակ , որպ գուռն ի մէջ գաւթիս է :

Ի հարաւակողմն յորմն յարտաքուստ գրեալ էր այս արձանագիրս :

Թ . թովիս Ոկր Շնորհիւն Աստուծոյ Արակալայի Սրբապար և Սանատու Աստուծոյ որդի Սմբատաւրենց Սառտեմեան տուր զտունն ի սուրբ Գրիգորոյ , որ ի հինն Աւետիտիսն է տիրայն և սարուցաւ լուսաւորութեան լուսաւորչին Գրիգորի . և զարգաւրեցի բաւատետով . արգարեւ ոսկուով և արծաթով Սարտիրոսաց և մասամբ Աստուածընկալ և տէրունի զինաւորականաց և իշխանաց և կարգեչատուութեան տանց իմոց Շահնաշի և որ իմ գանձով և վըճաւմը հայրենատիրաց և զրկաղբուցն կէսն ցամաք ծովն բոյր իս . ու է քաղաքիս հայրենիք բազնիսն ու մին իմ որդա արտուն ու մարագն զոր գընեցի կալն և բակն ցերիվիլ ձորի դուռն ինչպիս գեւորն ու գետ եզերն , շնր քաւր գլի ցորին ջաղացն . թարին շնաբարն դ . դան գնու դրան կուղ պակն բոյր յգի ն . յօշական այգի ն . կոչեգի ն . յարաւրքնայն , և այլ բազում գբաւ կնած էր զըստար ձապըրին իմ գրկը , և զլանքն բեխեցնովն սուրբ Գրիգորոյ վանացս հոգաւոր . զոր ինչ արձանագրիս է խորհակը ջանացս ծառայոյ Աստուծոյ խափանէ , զինչ և իցէ կայնին և զՅուգայի ժառանգեցեց ի գըրկացս համարս տայցեն առաջի Աստուծոյ :

Արեւթեր այս արձանագրութեանս գոյնն եւս ք . արձանագրութիւնք , բայց բարձրութիւն որ մոյնն այլալու թիւնք տառիցն և անսովոր գծագրութիւնքն և յուէտ ի ներքին յատակի որմոյն վիճակեալ անկանգնելի վայրքն շնրեցին հանդարտիվ մեղ անդ . վասն որպ երկուցեալ ի վտանգաց գըրմանէ՝ զանց արարաք զնոքք :

Եկեղեցուցս այսորիկ յարտաքուստ յերեսս որ մոյնն ի յերիս կողմանս գոն բաժանեալ խորանաձե կամարք ի վերայ կրկին սեանց կից ընդ միմեանս յօրինեալք ի 30 կամարաց . և ի վերայ սեանց կից ընդ միմեանս զանազան կենդանեաց և թռչնոց պատկերք զարմանալի ճարտարագործութեամբ քանգաւ կեալք : Այնպէս և գմբէթիս արտաքին յօրինուաւ ծրն ի 16 կամարաց կրկնակի սեամբ խորանաձե բաժանեալք , և աղբի աղբի գեղեցիկ քանդակա գործութեամբ փառագորգեալ . զորս ոչ բաւեմ գըրով պատկերացուցանել :

Արեւելեան յորմն ի ձախակողմն գրեալ կայր

և այս արձանագրութիւնս :

Ժ. Թիվն 28. Թ. Բաղրապատի տմիր սպասարար Հասանչահ իմ ծիխուբար թուխուցէս մաթէս և իմ կենակիցս Թեւի և իմ եղբեր Սարկոս յայս ժա մըս որ պարոն ողորմեցաւ զվանքս մեզ երէտ, վաղ բարեպաշտ Տիգրան ջուր ետ բերել ՚ի վանքս ու ՚ի յանտիրութեան և խախտեալ էր և կարեալ, մեր վտան արեւշատութեան Հասանչահի և խուանդը զին և իրենց որդւոյն Օլորարի և վանս մեր հողւոյս յիշատակ բերուք զուրո և հաստատեցաք յիշեցեք ՚ի Քրիստոս :

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի Դ :

Աւագ մայր եկեղեցւոյն քաւորք մի հեռի ՚ի ձախակողմն ՚ի ձորամիջի ՚ի վերայ Ախուրեան գետոյ ՚ի քարաժայռ տեղւոյ առանձին վանք մի կայ հաս տատեալ բնակարան միայնակեցաց . շինեցեալ ՚ի կարմրագոյն քարանց փոքրիկ երկու մասուաք կից ընդ միմեանս յոյժ գեղեցիկք և նորաշէն ամբողջ ընթեամբ փայլին : Գմբէթ միոյն ունի 4 լուսա մաւտ . և մասուաւն եւս ունի լուսամաւտ 4 : Աշէն բարակածեւ կից ընդ սրմով ՚ի վերայ 6 սեանց հաստատեալ գմբէթն, երկայնութիւն և լայնու թիւնն միաչափ 4 և կէս զրայ : Իսկ միւս մասուաւն ընդ հիւսիսակողմ որ ընդ հարաւակողմն է, ունի լուսամաւտ զերկուս . և յերկուս կողմանս սեղաւ նոյն պատուհան խորհրդանոցի փոքրիկ : Երկայնու թիւն մասորանս 3 և կէս զրայ, և լայնութիւնն 2 և կէս զրայ : Այս մի դրուեք սոցա ընդ արեւմուտս : Եւ առաջի դրանց ունին գաւիթ ՚ի վերայ 6 սեանց կամարակերտ շինեցեալ կամրագոյն սրբատաճ քաւորք : Եւ ունի թաղեցեալ ՚ի գաւիթս գերեզ մանք միայնակեցացն 6 առ դրան մասորանց : Եւ ՚ի վերայ դրան փոքր մասորան գոն 6 հատ քարակոփ փոքրիկ գեղեցիկ խաչք ՚ի յորմն : Իսկ միւս մասորան գրան վերայ, և յարտաբուստ ՚ի շրջապատն զարմա նալի հիւսուածալք քանդակագործ ձարտարութիւք գոն, զորս միայն աչօք տեսանել հարկ է փափարդս զայց : Աստանօր զարձանագրութիւն ինչ չգտաք :

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի Ե :

Աւագ եկեղեցւոյն արեւմտեան և հիւսիսային յանկիւնն իբր 20 րոպէ բացակայութեամբ զարմա նալի և հիւսցման արժանի շինուածք մի կայ (զոր այլադրէք տեղւոյս շրջակայիցս նուշ բէվանըն միջ վախը տըր ըսին . բայց ոչ) Թէ միջի և Թէ գրսի նս առաւել յարեւելեան յորմն յարտաբուստ քան դակագործեցեալ անհամեմատ ձարտարագործութեամբքն . զոր տեսեալ յայուրչ մնալով յարտա սուս հարեալ զառաջինն մուսայք հառաչմամբ մեծաւ . աւանդ աւանդ հայոց աշխարհ . ո՛հ արդեօք օրսիսի երջանակութեամբ վայելեին երանելի նախ նիք մեր զայստիսի վայելչութիւնս : և զմարդ բնա տութիւն հարց մերոց յաւէտ կործանեալ և մեր տարաբազար տարադրեալ զրկեցեալ եմք ՚ի վայել չազարդ և ՚ի զբախտախոյ վայրացս : Արդարեւ ըն չըքնաղ քանդակագործութիւն շինուածոյս այսու բիկ և զանհամեմատ հիւսուածս և զձեւս դորսուչ բաւականալով պատկերացուցանել ՚ի վերայ քարով զեւ թողում ՚ի զիսող պոհու արուեստահար նը կարչի և բերիմ ՚ի կարեւոր ծանուցանելին :

Ի ներքս շինուածոյս ՚ի հարաւային անկեան սեան վերայ գրեալ էր արձանագրութիւնս այս :

Ա. Թիվն 28 : Հնորհիւն Աստուծոյ ես Աղբուղէս որդի Իւանէի թոռն մեծացն Օլորարիսի եկի Անի հրամանաւ Հասանչահի, տեսի զքաղաքս աղբատացեալ և խիտս ՚ի վեր մնացեալ, զի շատ հարկ էր ՚ի վերայ գրած, որ ՚ի սկզբանէ չէր եղեալ ես գ. հարկ ՚ի վեր կարալ վանս երկար կենդա նութեան և արեւշատութեան եղբարցն իմոց Հա հրնչահի և իմ և վանս իմ նախնեաց գերեզմանին համար թողի զեղինն հաղքն զկողմնն համբլէն զախարին, աղչալին . եթէ որ յիմ աղբէ լինի, ե թէ այլ ուստեք, որ զյիշատակս մեր հաստատուն պահէ աւերհի յամենակալէն Աստուծոյ :

Ի մէջ շինուածոյս ՚ի յորմն հիւսիսայն դուռն մի կայ (որ է դուռն եկեղեցւոյն) ՚ի վերայ այս գրան միջի կամարին գրեցեալ կայր այս արձանագրութիւն անթուական :

ԺԲ. Զանուն Աստուծոյ ես Խաչատուր ետու զիմ գանձագինս արաւոյթ ստարինս ՚ի սուրբ Աւա քեալս իմ ողւոյս և իմ ծնողոցս . և սրբաբն սուա սուտրք սորոս ՚ի տարեւոյն է . աւր ժամ առնեն ան խախտ . և եթէ որ հակառակ կայ գրոցս սյարթիկ յաւադայ, կամ յընտանեաց, կամ յաւտարոց ՅԺԸ նզովեալ եղիցի հողւով և մարմնով անբաւա նեղի : Կից ընդ սմին գրեալ կայր և այս յիշատա կադրութիւնս :

ԺԳ. Թիվն 62 : Հնորհիւն Աստուծոյ ես Աղու զամբ որդի Վահրամայ իշխանոց իշխանի ետու զիւրանուտի արուն ՚ի սուրբ Արաբեալքս վանս եղբաւր իմոյ Կրիստոս առաջութեան և կենացն եր

կարութեան, Թէ Աստուած կամի :

Արեւելեան կողմն շինուածոյս (որ յայտնեցաւ զանդակատուն գով ՚ի վերայիչեալ արձանագրութեց ընդ հիւսիսակողմն Արաբեալք անուամբ կից ընդ իւր աւերեալ եկեղեցւոյն) յաջակողմն լուսամտին կանգնեցեալ կայ յորմն զարմանալի քանդակագործութեամբ մեծ խաչ մի կարմրագոյն քարէ 5 զրոյն չափ բարձրութեամբ և 2 զրայ լայնութեամբ . յարուժ գրեալ կայր այս արձանագրութիւն :

ԺԴ. Աստուածահաճոյ և ընտրեալ սուրբ միայ նակեացն գանձակեցի, որ ըլլ ծէ . ամ յանապատի կեցեալ խոտաձարակ և անտես ՚ի մարդկային տեսու թեան, և եկն ՚ի քաղաքս ՚ի տուչութենէն Աստու ծոյ առժամայն հրաման ՚ի տեսանէ հասեալ փո խեցու մշտնեհաւոր կենանն . և թաղեցաւ պան զըրտուրէն ՚ի գերեզմանս աշխարհակալայ . և զիբք սուրբ ոսկերայն որ ափշտակութիւն առնէ ասեն այն արտաձեւոց . և ես սէր Կրիստոս սահ մանեցի զԱստուածածնին կիւրակէն աւրն յանունն սորս պատարագել զՔրիստոս . ով զմնս մուտքն յոթութես հանէ կամ ուղեւ իշխէն Կոյցենի և Յու գայն չափ նզովեալ եղիցի ամէն :

Արեւելեան յորմն կամարին մէջ արձանագրեալ էր այսպէս : Թիվն . 246 :

ԺԵ. Աղբուրութեամբն Աստուծոյ ես Խուանդը զէս զուգակից Աթաբէկ Հասանչահի որ յայսմ ամի ել յաշխարհէս . արտաձեւութիւն մեծ եղեւ մեզ և աշխարհին արեւելեան . ես ամուսինն իմ դուստր Հաչաթի սահիպ դիւրեւն և պարօն Օլորարին թն ուն իւանէ Աթաբէկին և իմ որդիս իմ Օլորարիս յաղաքս պատրմին հոգւոյն փրկութեան և եղբարց մերոց երկար կենդանութեան ՚ի մեր հայրենիք քա ղաքս ՚ի Անի թողաք զիսկերոյն և զիշանոցն զհամ բըրեան և զգանալիրն մեծի և զփոքու, որ և զան բահադս խափանել շնայ, Թէ հայ լինի կամ վրայի կամ առձիկ հանդիպի և գատապարտի Աստուծոյ, մասնակից և գեհեհեանակից սատանայի եղիցի . և վըրայնի կըքուն և անիծամ լիցի . և առձիկն ՚ի Աս տուծոյ փառաւորեալ փեղաբարոցն ամաւթով և սեւերես լինի, իսկ որք հաստատուն պահեն զաւ նազս մեր մինչեւ ՚ի կատարած աշխարհի աւերհին ամենակալէն . որք այս բանիս հակառակ կենան նը զովն որդէս զՅուզա և զԿոյցեն : Այս բարիս և ո զարմութիւնս հաստատեցու յամիրապետութեան պարոն Հիպին պտուղ գրիչ :

Արեւելեան յաջակողմն սեան վերայ կցորդեալ կամարին վերայ գրեալ էր այս արձանագիրս :

ԺԶ. Կաման Աստուծոյ և հրամանաւ պարօն Աղբուղին ես միթիար որդի Կրիստոս ուցիսին որ Անու վանս արեւաշատութեան թողի շարա ցրն յուսամենեղ զթամին և զգահիկ վանս պարօն Աղբին հոգւոյն . եթէ ՚ի մեծաց կամ ՚ի փոքուց կայ արձանս խափանէ, մարդեհն նզովեալ լիցի ՅԺԸ չայրապետացն . մասն և բաժին զՅուզայի և զԿոյցենին աւցէ . և որ հաստատ պահեն աւերհին յոյ :

Արեւելեան ձախակողմն սեան վերայ իջեալ ՚ի միւս մայր կամարին վերայ գրեալ էր :

ԺԷ. Հնորհիւն Աստուծոյ ես Կեղա որդի Պապ կան որ պարոնացն Հնանուն Անու Կաղմուչի և վա սրն պարօն Աղբուղին արեւաշատութեան և վանս պարօն Օլորարին հոգւոյն թողի զԲասանիկն զԻամ զէն քաղաքս, և որ ՚ի գրուց գոյ որ աւան չէր լեալ, և ներկարարն զիւսառի կնքասանիկ չառնեն . ով ըլլ այս յարձանս խափանէ գատի Աստուծոյ, մասն և բաժին զՅուզային աւցէ . հաստատուն պահաւորքն աւերհին Աստուծոյ : Այս բանի ա ուաջնորդ Առաջնակն և Քրիստոսուր եղեն :

Ի հարաւակողմն կամարին վերայ արձանագը րեալ էր և այս :

ՉԲ. Կաման Աստուծոյ ես Հապագինս որդի Յովանէսի ետու ընծոյ ՚ի սուրբ աւաքեալքս զսուրբ Ստեփաննոսի էր ժողովրդսիւն իւր կալերովն զոր յաւան չորթերին, ես էժ : Ո՞ր : Տուի և աւաքեալքս դարձուցի, այլ ետու զԿոյց ով պահէ զի կենն որ ՚ի հովթիվանց գնէր էին, ՚ի մէկ կուղ պակ որ ՚ի յամիր հասնայ գնեալ է ՚ի իւրտակիրոցի խանապր ՚ի դրան դիմայ է վանս յիշատակի և ա մուսնոյն իմոյ Աւագ խաթունի և գեղեցիկատեմիլ և բարեպաշտ որդւոյ իմոյ Յովանէսիսին . և պար սին սպասուտորքս որ յամենայն ամի ժբ . աւր պա տարաք : գ . աւրն Հապագին : գ . աւր Աւագ խա թունին : գ . աւր Յովանիսին : Կատարաւորքն աւերհ նին Աստուծոյ . հակառակքն գատին Աստուծոյ :

ԺԸ. Ի ձախակողմն ընդ մէջ աւաքին սեան և խաչին գրեալ էր : Այս է ապառն հանգիստ Սար գիս պատանկի, էր գեղեցիկ և ցանկալի, քաղցր լեզու որչափ սկիտի : Թուլին 246 ի փոխեցաւ ՚ի Քն :

Այսպիսի արձանագրութիւնքս էին ՚ի ներք զան գակատանս : Թէպէտ կային յարտաբին յարեւելեան որմն ոմանք արձանագրութիւնք . բայց քա ըրինքն անկեալք և մնացեալքն ոչնչ յայտնէին :

վանս որոյ զանց արարաք :

Շինուածքս այս անման սուրբ աւաքեալք ան ուամբ կառուցեալ և այժմ հանգեալ եկեղեցւոյն զանգակատունն է եղեր . ունի երկայնութիւն 20 զրայ . և լայնութիւն 15 զրայ . ՚ի վերայ վեց սեան կառու ցեալ, յորոց զերկուսն հանեալ հարեալ են, սրովք և զիւսմարնս փրուցեալ գքարինսն տարեալ են : Իսկ չորս սեանքն հանդերձ կամարօք և ծածկթովք պատ ուական և գոյն զգոյն կարմիր և սեւ քարամբք կո փածովք կան հաստատեալք կից ընդ սրմովքն : Ա իւրին կամարքն Մ այսու նշանաւ խաչածեւ առ միմեանս անցուցանելով վերարկեալք են զարմանա լի ձարտարագործութեամբ : Իսկ սուրբ աւաքեալք անուսն յիշեալ սուրբ եկեղեցին որ կից ընդ սրմով զանգակատանս ՚ի հիւսիսակողմն խաչածեւ շինեալ և այժմ բոլորովն յաւեր գարձեալ, միայն կիսով չափ որմուքն մնացեալ . երկայնութիւնն և լայնու թիւնն միաչափ 22 զրայ : Կրկու մեծ աւանդա տուն ունի քակեցեալ յաջ և յահեակ սեղանոյն : Իսկ յարտակը եկեղեցւոյն կամարակալ սղ մնացեալ են : Օսնգակատանս յարեւելեան յորմն ՚ի ներք քուստ կան երեք լուսամաւտք . միջի լուսամտի յաջ և յահեակն ՚ի մէջ սրմոյն արձանացեալ կան ՚ի վերայ կարմիր քարանց զարմանալի ձարտարագոր ձութեամբ քանդակեալ երկու մեծագոյն խաչք . զաջակողմնս խաչն ՚ի վերն յիշեցաւ : Իսկ ձա խախորդեանս յաղաքս առաւել զարմանագործ նըր բազոյն յորմնուածովք չնաշխարհիկ գոյցն նախկին ստորագորքն զիսոյն խաչն սեւանսրկալ ՚ի վերայ դաստարակի կամ թղթի վերնկալեալ տարեալ են : Ինք այսու բաղաւթ խաչից և անթիւ արձանագրու թեանց զոսպսն վերառեալ են :

Օսնգակատանս արեւմտեան և հարաւային կող մունքն փրուցեալ են : Հիւսիսակողմն սուրբ աւա քեալքս առձարն է . և արեւելակողմն ամբողջ կայ : Իսկ յարտաբուստ արեւելեան լուսամտի շրջակայքն այնպիսի չքնաղակերտ խաչալի նման մանուածովք սեւ և կարմիր քարամբ գեղեցիկաշէն քանդակագոր ձեալ են . զոր անհար է զիւրարանչուրոց նկարան և զձեւն առաջի առնել ասա :

Պ. Զարմանագիր :

Օ Ա Ն Ա Օ Ա Ն Լ Ո Ւ Բ Ե Ի

Յանյան և պատիժ : Տուրհամ քաղաքի գատտա տանին առաջը մէկ իւրանոցի մը բերուեցաւ, ու ըուն համար ամբաստանութիւն կար որ կըրգանք կտորելով գողութիւն է ըրեր : Այս մարդս իր յան ցանքը խոտախնեղէն զամ Պ. Կուէսիէլ գատաւու ըին ալ կ'աղաչէր որ իրեն իբրեւ պատիժ Աւոյրու լիս կամ նոր Հօրանտա արտարուիլ և եօթն տարի հան մնալ հրաման ընէ : Գատաւորը այս պատիժը յանցանքին համեմատ չտեսնելով պատժոց կանոն գըրքին համեմատ ասոր նստանով սուսու տարի մը բանտը կենալ : Մարդը անդանտալով ըրաւ . ես այս գողութիւնս յատկապէս Աւոյրալիս արտարելու լու համար ըրի . և ոտքին ամանը հանելով որ շատ բեւեռներ (էքսեր) գամած էր վրան, գատաւորին գլուսն նետեց . բայց բարեբաղդաբար չկիրցու զարնել : Գատաւորը ասոր այս գործն ալ պատմել չուղեց . որովհետեւ յանցուորը յատկապէս պտու ժուկի կ'ուղեր, անիկայ պատմելը անոր կամքը կա տարել էր, սրով անոր վարձքի և պատուոյ տեղ կ'անցներ . քովններուն գարձաւ բաւա . նայեցէք մարդոց կամքը չկատարողը զինքը ինչ վտանգներու կը մատնէ . և մարդը բըռնել և բանտը տանիլ աըւաւ :

Տնտեսական : Յայտնի է որ Դռանոցի մէջ տեղ տեղ ազգային գործարան անուանով տեղեր բացուեցան, որ աղքատ բանուորները հոն մոյշ վուրն բանելու բան գտնեն, և չօրհնարներուն հիմ նական գրութեանը համաձայն շատ քիչ բանեղուեն չինոյուրի . ամենուն հաւասար աւաքէք տրուի : Դռանոցի օրագիր մը սեպտեմբեր 11 ին հրատաւ րակած թերթին մէջ կ'ըսէ . Ի ի՞նչ քաղաքի աղքաւ լին գործարաններուն տրուած ստակին գուժարն է մինչեւ հիմոյ 1.650.000 Ֆրանք, (7.342.500 զոււ ոււշ) : Իսնո՞՞՞՞ բաներուն գինն է 30.000 Ֆը ուււք, (որ է 133.500 զոււ ոււշ) : Իսկ է որ բուն բանածներուն գինն է 7.209.000 զոււ ոււշ ե կիւլ են աւեր . միայն Ի ի՞նչ քաղաքի մէջ աղքաւ այսրան վը նաս է կրեր չօրհնարներուն գրութիւնը աղէկ կամ գէշ ըլլալը փորձելու համար :

Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Ի Զ Բ Լ Ը Կ Բ Ի Ս

Յ. Բ. Պ. Տէր Կր. Չամբ. Սիրիւ Աւիթի :

Ի Պարիս նոր լան :

Կ Ո Ս Տ Ա Ն Դ Ե Ո Ւ Պ Օ Լ Ի Ս

Ի Տ Գ Ա Ր Ա Ն Ի Ե Ո Վ Հ Ա Ր Ա Ն Ո Ւ Մ Ի Ի Հ Ե Ն Տ Ի Ս Ե Ա Ն